

La diversitat

Federico Mayor Zaragoza
president de la fundación para una cultura de paz

“La defensa de la diversitat cultural és un imperatiu ètic inseparable del respecte de la dignitat de la persona humana.”

[Article 4t de la Declaració Universal de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural, novembre del 2001]

“**L**a cultura adquireix formes diverses a través del temps i de l’espai. Aquesta diversitat es manifesta en l’originalitat i la pluralitat de les identitats que caracteritzen els grups i les societats que componen la humanitat. Font d’intercanvis, d’innovació i de creativitat, la diversitat cultural [...] constitueix el patrimoni comú de la humanitat i ha de ser reconeguda i consolidada en benefici de les generacions presents i futures.” Així s’inicia la Declaració de la UNESCO sobre la Diversitat Cultural, proclamada al mes de novembre de l’any 2001. En evolució permanent, la diversitat cultural, com s’esdevé també amb la natural i social, no solament ha de ser protegida sinó que alhora ha de ser fomentada.

Diversitat infinita. Ja Charles Darwin, a les illes Galápagos, amb el vaixell Beagle al fons –ho he explicat en moltes ocasions com a bioquímic– va escriure en la seva llibreta de notes: “La vida és formes sens fi”. Cada ésser diferent i en metamorfosi constant. I, davant d’aquest canvi, unitat essencial: el mateix llenguatge de la vida, per la complementarietat espacial de les bases púriques i pirimidíniques que formen part dels àcids nucleics; la mateixa “moneda” biològica l’ATP, trifosfat d’adenosina; els mateixos processos metabòlics fonamentals; els mateixos esquemes fisiopatològics...

En el cas dels éssers humans, a la unicitat biològica s’uneix la intel·lectual a causa de la desmesura creativa, la seva facultat distintiva de reflexionar, inventar, imaginar, preveure. Cada persona, única! Aquesta característica és la riquesa més gran de la humanitat. El fet d’estar units al voltant d’uns quants principis universals és la seva força. La pertinença a un poble, a una cultura, a unes creences determinades, tot plegat s’ha d’emmarcar en un procés de revisió, de reafirmació, d’interacció. Qualsevol mena d’extremisme, fanatisme o dogmatisme s’oposa, en les seves pròpies arrels, al que és realment essencial: la diversitat conscient. És precisament l’educació –que ens permet arribar a dirigir amb sentit la nostra pròpia vida– la que allibera d’adherències i d’intransigències i que, oberta permanentment a la trobada i amb una actitud d’escoltar, decideix i tria quotidianament, i estableix el que vol conservar i el que vol modificar, tot mantenint-se en una situació d’intercanvi. Que a ningú li sigui pres allò que desitja conservar, que a ningú li sigui imposada cap manera d’actuar. Perquè ningú no ha triat néixer, com tampoc no ha triat el color de la pell, ni el lloc on ha nascut, ni el context religiós o social. I, per tant, no es pot vanagloriar del que li ha estat donat. El que es fa, això sí, l’acció, és responsabilitat nostra, i ha de ser el fruit de la il·limitada llibertat de pensament. Respostes pròpies, personals, no manllevades d’un altre ni dictades, respostes reelaborades cada dia. Respostes a favor de les quals podem i sabem argumentar. És així com es defensa la identitat cultural, a la intempèrie, i no en l’aïllament i la protecció. En un recinte emmurallat, en una actitud permanent de replegament, les cultures es marceixen i declinen.

Barreja forçada, gresol imposat, fil a fil s’ha anat teixint el tapís multicolor, l’ordit mestís que constitueix actualment

bona part de la nostra esperança per a fer front als grans desafiaments amb què s'inicia el tercer mil·lenni. Èxodes, exilis, emigracions, que en general cal dur a terme en contra de la pròpia voluntat, han anat conformant els mapes que caracteritzen en l'actualitat el nostre planeta. Mapes en què els traços invisibles són molt superiors als aparents, mapes en què símbols culturals de tant relleu com les llengües s'esllangueixen o s'apaguen per sempre. Tradicions fetes de milers i milers de dies i d'anys, d'esforços i enginy, s'extingeixen en silenci. Penseu sobretot en tots aquests monuments culturals que constitueixen cadascuna de les formes d'expressió i que han fet possible la comunicació, que són l'ànima de les civilitzacions, de la cultura popular i personal.

Educació per a aclarir i determinar allò que és important i el que és accessori. Educació per a ser autors i actors, sense deixar que ens arrosseguin, com a espectadors passius, pels atractius d'un immens poder mediàtic que mena a la uniformització i, el que és pitjor, a la gregarització. Imperceptiblement, ens distreuen, ens fan emmudir, ens fan sentir incapaços per a la participació, el pluralisme i la tolerància. Per a no sucumbir a aquests vendavals és imprescindible una visió global del conjunt de la humanitat, del potencial immens que li correspon; com també ho és una acció multidisciplinària, que aplegui els coneixements i les experiències de molts per a abordar en tota la seva complexitat la realitat que pretenem transformar; i cal igualment estendre la nostra mirada cap al futur, ja que aquesta visió prospectiva permet redreçar moltes tendències i evitar escenaris indesitjables per als nostres descendents. Visió global i acció local. "Si vols ser universal, estima el teu poble", recomanà el gran poeta Antonio Machado, geni de la poesia, que en un dels seus cantares escrivia: "Es de necio confundir valor y precio". Les nostres accions, a escala nacional i mundial, han de ser guiades per uns quants valors universals, immortals. Actualment –i aquesta és una de les grans contradiccions que hem de procurar corregir prioritàriament– la democràcia interna s'enfronta a una excessiva concentració del poder, i fins i tot a l'hegemonia a escala mundial. Per moltes raons, és avui més urgent que mai disposar d'unes Nacions Unides dotades d'una gran eficàcia, ja que és únicament en un context eticojurídic global que totes les identitats seran respectades i tots els extremismes previnguts.

"La tolerància –estableix l'article 1r de la Declaració de la UNESCO de novembre del 1995– consisteix en el respecte, l'acceptació i la valoració de la rica diversitat de les cultures del nostre món... La tolerància consisteix en l'harmonia en la diferència." Per a fer possible aquesta harmonia, cal forjar al llarg de tot el procés educatiu (és a dir, al llarg de tota la vida) actituds de disposició a escoltar, de voluntat de diàleg, d'interacció, d'enriquiment recíproc. Infondre a totes les famílies, escoles, organitzacions privades i públiques, l'acompliment dels quatre pilars que la comissió presidida per Jacques Delors va establir per a l'educació al segle XXI: aprendre a conèixer, aprendre a fer, aprendre a ser i aprendre a viure junts. Només d'aquesta manera podrem fer el pas d'una cultura d'imposició i de violència, en la qual hem viscut llargament, tot preparant la guerra des de temps immemorial, a una cultura de pau, d'entesa i de conciliació, basada en la paraula i no en la força, en l'argumentació i no en l'espasa. Cultura de pau que no solament conserva i salvaguarda la pluralitat, sinó que en fomenta una evolució incessant. Així, cal que s'alci un gran clamor des de tots els racons de la Terra, que s'uneixin les veus dels ciutadans per tal que, tots diferents, tots junts, aconseguixin il·luminar els ombrívols inicis de segle i de mil·lenni que vivim.

No n'hi ha prou, d'estar convençuts. Cal també convèncer. Convèncer del fet que la diversitat no és un perill, sinó tot el contrari: és l'impuls que pot recompondre, físicament i espiritualment, el món actual, trastocat i confús. Convèncer-nos i convèncer: aquesta és l'aportació que fa l'obra que presentem, d'una envergadura extraordinària. Són molts els especialistes de gran prestigi que s'han unit per a oferir-nos el millor que cadascú de nosaltres posseïm: la nostra experiència. Per la seva complexitat i gran abast requeria la col·laboració de molts autors (geògrafs, antropòlegs, biòlegs, sociòlegs, demògrafs...). No és una qüestió de disponibilitat de dades, avui tecnològicament possible. Es tracta de seleccionar-les amb els criteris adequats, amb rigor científic, amb una clara visió del que es pretén mostrar i suggerir en cada cas. La cartografia és una de les formes més expressives de comunicació. Uneix el "missatge" amb les

imatges, amb l'impacte de les fotografies, història “congelada”, que tantes emocions, pensaments, lliçons, transmeten. S'aconsegueix, en el conjunt, dir molt en poc espai. Aquesta és la clau d'aquest formidable Atlas que tenim davant nostre.

Insisteixo en el fet que conèixer la realitat amb la més gran profunditat possible és la condició sine qua non per a poder transformar-la. I actualment aquesta transformació no és només una possibilitat, sinó una autèntica exigència moral. Si no és així, els intel·lectuals ens fem còmplices dels qui, per uns motius o per uns altres, van conduint el món, per acció o per omissió, vers una situació que no podem deixar en herència als nostres fills.

Ens trobem submergits en informació, però ens falten coneixements. Aquest Atlas permet una gran aproximació a la realitat per la manera en què presenta les dades, per la visibilitat que confereix als temes, entreteixits i complexos, que es planteja. Conèixer el passat i la situació present, aprendre'n bé les lliçons, és imprescindible. Però el passat ja no es pot refer. Només es pot descriure. El futur és allò que serà, el futur és el temps a venir, i constitueix la gran responsabilitat amb vista a les generacions que tenim tot just rere nostre.

Dissenyar el futur. Un altre futur que aquell al qual les tendències actuals ens conduirien. Després de contemplar aquest Atlas, i de llegir-lo, ens sentim més “nosaltres”, des del “jo” que es manifesta tan immens i minúscul alhora. I ens fem “nos-altres”.

El director d'aquesta obra monumental, el professor Carles Carreras i Verdaguer, catedràtic de Geografia humana de la Universitat de Barcelona, amb la col·laboració imprescindible de Roser Pubill i Porta, ha sabut articular magistralment les aportacions de tan diversos i notables especialistes. L'editorial Enciclopèdia Catalana ha aconseguit una publicació d'una qualitat extraordinària. És el resultat d'una “cooperació” perfectament mesurada que proporciona, com abans assenyalava, molt més que informació sobre variades facetes de la realitat actual. Proporciona idees per a un disseny diferent de la nostra acció. De fet, d'aquestes pàgines, en flueix un convenciment: la democràcia és l'únic context en què és possible la trobada i el diàleg que l'evolució de la diversitat requereix. I la pau és el requisit ineludible per al ple exercici dels drets humans. Però no la pau de la seguretat, de la qual la humanitat té ja una suficient i amarga experiència, sinó la seguretat de la pau i de la justícia.

El segle XXI, pel progrés tecnològic de les telecomunicacions i de les facilitats de transport que comporta, serà el segle sense fronteres en què es farà realitat l'inici de la Carta de les Nacions Unides: “Nosaltres, els pobles...”. Compartir –la gran assignatura pendent del nostre temps– el coneixement i les seves aplicacions perquè tots els habitants de la Terra, i no solament els que viuen en el barri pròsper del veïnatge universal, se'n puguin beneficiar i puguin viure en unes condicions que corresponguin a la dignitat humana. En cadascuna de les seves pàgines, aquest Atlas repeteix el vers formidable de Miquel Martí i Pol, que hem de gravar en la nostra ment per tal que inspire el nostre comportament quotidià: “Qui, sinó tots?” El segle XXI ha de ser el segle en què s'aniran eliminant les tanques que separen i s'establiran els ponts i els llaços que uneixen. Enfront dels que s'entossudeixen a mantenir el seu poder per a marcar la separació territorial i cultural, la intercomunicació, la xarxa de xarxes, anirà proporcionant al conjunt de la Terra un rostre més humà. Sense privilegis, sense exclusions.

La definició suprema de cultura és el comportament quotidià. La diversitat, com l'amor, la llibertat, la pau... es conquereixen cada dia, es refan cada vegada que surt el sol. L'Atlas de la diversitat ens ajuda a pensar en el conjunt i en cada criatura alhora. I a pensar també que cal atendre més el desenvolupament social que l'econòmic. Van haver de passar cinquanta anys, des de la fundació de les Nacions Unides el 1945, a San Francisco, fins a la celebració a Copenhaguen de la Cimera del Desenvolupament Social, el 1995, perquè es compregués que centenars de reunions cen-

trades en el desenvolupament econòmic havien oblidat, en tots els casos, el protagonista i el beneficiari del desenvolupament: cada ésser humà. Els diners, la brillantor de l'or, han regit a bastament el món. Haurà de ser, doncs, una altra mena d'intel·ligència la que el guiï a partir d'ara. Sobretot, després de l'abandonament de les responsabilitats de govern que ha representat el fet que s'han transferit al mercat, a les seves fluctuacions i les seves velleïtats, uns deures que calia exercir amb l'orientació d'uns valors ètics universals. Caldrà reprendre amb urgència la capacitat de govern sobre la base d'uns principis ètics, uns principis únics que hauran de permetre que es mantingui i que es fomenti la diversitat cultural dels pobles.

Davant de l'immens poder mediàtic, davant de l'emigració de talents i la concentració de creativitat i d'innovació, l'Atlas que tens davant dels ulls, lector, ens mostra l'inigualable poder de l'esperit de tots els ciutadans, de les seves veus unides, conscients per primera vegada del fet que comparteixen un destí comú.

Des dels recursos marins i l'apropiació i l'ús dels oceans fins al diàleg interreligiós i la diversitat cultural de la Unió Europea, l'abastament d'aigua o les característiques de Los Angeles, São Paulo, Nova York, Londres o Tòquio com a metròpolis multiculturals, passant per la significació del budisme o la situació laboral de les dones... En l'Atlas, hi trobem fets... i somnis. Amb cadascun dels mapes, a més, s'ofereixen referències que poden permetre ampliar coneixements sobre el tema plantejat, aprofundir algun dels aspectes que s'hi encaren.

Com a científic, vull felicitar molt sincerament tots els qui, en les diverses fases de l'elaboració d'aquesta obra, hi han aportat el seu coneixement i les seves habilitats.

De la lectura i de l'observació d'aquesta obra es dedueix que la diversitat natural i cultural és patrimoni de la humanitat, és riquesa que cada ésser humà ha de protegir sense interrupció, inspirat per les paraules de Salvador Espriu en el seu poema Indesinenter:

“[...] L'aigua, la terra,
l'aire, el foc
són seus,
si s'arrisca d'un cop
a ser qui és.
Caldrà que digui
de seguida prou,
que vulgui ara
caminar de nou,
alçat, sense repòs,
[...] contra el vent.”